

Konrad Lorenc je jedan od najpoznatijih savremenih etologa. Dr. Lorenc je direktor Instituta „Maks Plank“; dosad je objavio više knjiga o mehanizmima ponašanja ljudi i životinja.

Neki sociolozi smatraju da je porodica najprimitivniji oblik društvenog okupljanja i da su razni oblici zajednica kod razvijenijih životinja dostignuti filogenetički. Ta teorija može biti tačna kad se primeni na neke insekte, koji žive u zajednicama, kao što su pčele, mravci i termiti, pa i na neke majmune, uključujući i one kojima čovek pripada, ali to se ipak ne može uopštavati. Najprimitivniji oblik „društva“ u najširem značenju tog pojma, su anonimne gomile, čiji je najtipičniji primer jato okeanskih riba. Unutar jata ne postoji struktura bilo koje vrste, nema vode i nema vođenja, već je to ogromna kolekcija sličnih elemenata. Naravno, postoji međusobni uticaj i, svakako, postoje vrlo jednostavni oblici „komunikacija“ između jedinici jata, ali jedna od njih osti opasnost i krene u beg, ona svojim ponašanjem utiče i na sve druge, koje primete njen strah. Dokle se u velikom jatu panika može proštrati, i koliko ona može da učini da se celo jato prestraši i pobjegne, uglavnom je kvantitativno pitanje na koje odgovor zavisi od toga koliko se jedinici uplaš i pobjegne i koliko intenzivno one to mogu da učine.

Situacije, koje izazivaju takvo ponašanje riba, mogu zavistiti od celog jata, čak i onda kad samo jedna jedinica primi upozorenje. Odlučno plivanje jednog člana jata u određenom pravcu povlači za sobom i druge ribe i onda je opet kvantitativno pitanje: da li će celo jato krenuti za njom ili neće.

Isključivo masovna i, u suštini demokratska akcija tog procesa, koji su sociolozi nazvali „društvena indukcija“, pokazuje da je jato riba sastavljeno od velikog broja jedinici male odlučnosti i da je jak instinkt gomile. Riba, koja počinje, iz bilo kojeg razloga, da pliva u određenom pravcu, ne može napustiti jato i izlozovati sebe. Tu ona potpada pod uticaj svih stimulanasa, usmerenih ka tome da je vrati u jato. Što veći broj riba pliva u određenom pravcu, zbog nekih egzogenih stimulanasa, to je izvesnije da će one povući za sobom celo jato; što je veće jato i njegovo privlačenje, to će se jedinice manje udaljiti od jata, pre nego što se povratae u njega, privučene kao magnetom. Veliko jato malih i, u gomili izgubljenih, riba predstavlja tužnu sliku neodlučnosti. Posmatrajući te neodlučne akcije čoveka skoro počinje da gubi veru u demokraciju i da uočava preimuštvo autoritarne politike.

Vrlo jednostavnim eksperimentom može se dokazati da su ova tvrđenja tačna. Erich fon Kolst odstranio je jednu onaj deo mozga, u kojem se nalazi centar za skupne reakcije. Klen je gledao, jeo i plivao kao i normalne ribe, samo mu je ponašanje bilo utoliko izmenjeno, što se nije snebivao da napusti jato, bez društva drugih riba. Izgubio je onu razboritost normalnih riba koje, čak i kada žarko žele da plivaju u nekom pravcu, moraju da se već posle prvih pokreta okrenu i pogledaju u jato i tako stave se pod uticaj spremnosti drugih riba da ih slede ili ne. Ovog nema kod ribe kojoj je odstranjen deo mozga; ako ugleda hranu ili ako postoji bilo koji drugi razlog, ona odlučno zapliva u određenom pravcu — i nju sledi celo jato! Zbog ovog nedostatka, životinje bez mozga mogu postati diktatorji!

Važan efekat agresije unutar jedne vrste, koji se ogleda u odstranjivanju životinje iste vrste, suštinski je suprotan privlačenju gomile. Snažna agresija i vrlo kompaktna gomila isključuju jedno drugo, ali manje ekstremno izražena, ta dva

Izmislili smo savršene načine da upraznimno vreme zbog kojeg su izbijali mnogi sukobi. Ranije je postojalo takozvano slobodno vreme, koje je tokom cele naše istorije bilo uzrok velikih nečuda. Sada je ono postalo svo slobodno i svo upotrebljeno — teškoća sa njim više nema. Ne mislimo na njega, radimo i — ispunjeno je.

O, da, vi ćete nam reći: glupi ste, zaravate se, zablude je to što radite jer — pomrećete.

Razumljivo, pomrećemo, ali baš zato što ćemo pomreći mi smo namerno glupi i namerno lažemo sebe. Nismo besmrtni kao vi, pa da nam ne svejedno. Vi ne umirete; za vas ništa nema vrednosti, a za nas je sve vrednost baš zato smo smrtni.

Tražite od nas da podizemo stubove za nebo kako biste ponovo seli na svoje prestole i uživali u svojim pakostima, zadržujući nas i nudeći nam mesto pored sebe. Pakosti i surevnjivost na svoju moć, to je jedini dokaz vaše egzistencije. Vi postojite u našoj prolivenoj krvi i u našim patnjama. Nije li to smisao vaše besmrtnosti? Bez toga, eto šta ste postali! Obučeni u ljudski oblik, koji ste stvorili prema svom, ne izgledate nimalo besmrtni. Stojite i posmatrate kako mi radimo i čekate da se međusobno uništavamo. Čekajte, samo čekajte, pakosna gospodo bogovi, dugo ćete čekati.

Čudite se, a? Postajemo zbog toga bijavne, trajemo, nismo više ona bića koja

O AGRESIJI U PRIRODI

KONRAD LORENC

mehanizma ponašanja nisu inkompatibilni. Kod nekih vrsta, koje formiraju velike gomile, jedinice nikad ne prilaze jedna drugoj do na minimalno određeno rastojanje, uvek postoji konstantna razdaljina između svake dve životinje. Čvorovi, koji poput zrna oglice sede na telegrafskim žicama na tačno određenom rastojanju, predstavljaju dobar primer za takav prostorni raspored. Rastojanje između dve jedinice tačno odgovara rastojanju koje dva čvoraka mogu dosegnuti svojim kljunovima! Neposredno pošto slete, oni sede bez određenog rasporeda, ali čim to primete, počinju da se udaljavaju jedan od drugog dok ne postignu *individualno* rastojanje, kako je to pogodno nazvao Hajdeger. Možemo shvatiti taj prostor, čiji je radijus predstavljen individualnim rastojanjem, kao vrlo mali posed, jer su mehanizmi ponašanja, koji ga održavaju, u osnovi isti kao i oni koji izazivaju demarkaciju teritorije. Postoji, takođe, priroda na teorija u kolonijama gnezda bluna, postignuta na isti način kao kod onih čvoraka: mala teritorija jednog para bluna je taman tolika da je dve susedne ptice, koje se nalaze svaka u centru svoje teritorije — to je kad one sede na svojim gnezdima — mogu sakuvati od dolaska treće, tako što će se susedi dodirnuti kljunovima, ispužujući vrat koliko mogu. Ja nisam ovde samo uagnu napomenicu da društvenost i agresija unutar vrste nisu sasvim inkompatibilni. Uopšte, tipič-

no čoporativne životinje ne poseduju agresivnih instinkti i time bilo kakvo individualno rastojanje. Haringe i šarani gomilaju se zajedno kao i uznemireni, a i kad počivaju, skoro do stepena fizičkog kontakta; manje ribe, koje su veoma agresivne u sezoni razmnožavanja, prestaju da se agresivno ponašaju kad se kreću zajedno, u roju, van sezone oplodavanja. Takođe, brojne vrste ptica imaju naviku da se povlače iz jata van sezone parenja.

Najveći broj vrsta ptica izgleda da ne strepi od individualnog kontakta. Oblik njihovog društva obavezno počiva na potpunom anonimnosti, svaka jedinica se drži na isti način sa svim pripadnicima svoje vrste, i veze ličnog prijateljstva, koje nama izgledaju tako nužne, kod pripadnika tih vrsta jednostavno ne postoje.

Spone, koje reže takvo anonimno jato na okupu, veoma se razlikuju od onih koje vezuju tako snažno i sigurno naše sopstveno društvo. Isto tako, ne može se zamisliti da se lično prijateljstvo i ljubav razvijaju u okviru miroljubivog anonimnog društva. Anonimne grupe formacije i lično prijateljstvo isključuju jedno drugo u velikoj meri, jer lično prijateljstvo uvek je povezano sa agresijom. Nije nam poznata nijedna životinjska vrsta, kod koje vlada lično prijateljstvo među jedinkama i kod koje nema agresije.

bogovi ne mogahu čak ni da se smeju. — Šta je sa potomstvom Prometejevim? Zar je moguće da kraj sveta može biti ovako nezanimljiv i glup? — pitahu se u čudu.

Uvidevši ipak da su to činjenice protiv kojih ne mogu ništa, podose u posetu „obolelom“ kolegi da ga obaveste o nepoljmljivoj promeni ljudi i da zajedno iznadu neki način pomoću kojeg bi povratili autoritet božanskog moći i obavezali ljude na raniju pokornost.

Međutim, dok su oni posmatrali promene na zemlji, njihov kolega postao je pod uticajem bolesnika zainteresovan za zemaljska pitanja, jer je shvatio da su ona tek tako besneka. Bolesnika je, naime, bilo mnogo, što njegove kolege nisu znale. Sve nekadašnja ljudska stremjenja, duševna i jedina hrana bogova, nalazila su se obučena u neprikladna odela, pa ih je zato teško bilo prepoznati. Da nije bio bog, on bi poverovao da ga je slučaj doveo na pravo mesto. U pogodnoj prilici, ne dvoumeći se, vešto ugrabiti trenutak prave lucidnosti bolesnika i došapnu im da traže slobodu.

Tiho izgovorena reč probudi celu vasionu iz ućmalosti. Namah se svi ljudi setiše prošlosti i poteše gradnje stubova za nebo. Bivši bolesnici ozdraviše i podiogoše na leđa „bolesnog“ besmrtnika, oćekujući od njega uzorak slobode. Sedeći na njihovim ledima bog sa znalčkim osmehom posmatrao ćudnovato dejstvo svo-

Naš, ljudski oblik lićnog prijateljstva predstavlja jednu od najpoznatije negovane vrednosti i sve druge društvene organizacije, koje se nisu izgradile na bazi lićnog prijateljstva, inspirisu na lićnim osećanjem neumanosti.

Ualje, čak jednostavni i naizgled bezazleni mehanizmi anonimnog ponašanja jatenja mogu preći u mesto suo nije samo neumanom već je i uzasno, zaisla. U ljudskom društvu u mehanizmi ostaju namena u više skriveni jer su potisnuta neanonymnim, ćobro organizovanom odnosima između jedinici. Ali, postoji trenutak u kojem oni izbijaју snagom vulkana, koji se ne može kontrolisati, kada preuzimaju potpuno vlast nad ćovćesom, prouzrokujući ponašanje, koje se više ne može nazivati ljudskim. Uo uzasno ponovno javljaју pradavnim mehanizama grupnog ponašanja nastupa pri masovnoj panici.

Suprotstavio sam jednostavnu organizaciju jata anonimnih jedinici društvenom reću, izgraćenom na lićnim odnosima, tako ća ta dva mehanizma društvenog ponašanja, jako istaknuta, isključuju jedno drugo; ali, to ćisovremeno ne znaći da nema i drugih upova društvene organizacije. Među životinjama postoje ćak i ći odnosi između odrećenih jedinici, koji u vezuju za dug period, ćak i za ćeo život, a ća se ipak ne radi o lićnim sponama. Baš ćkao i u ljudskom društvu, postoje poslovni partneri koji, srećni, rade zajedno, ali koji ne bi mogli ni zamisliti susret van tog radnog vremena; ćako, kod nekih životinjskih vrsta, spona između jedinici prerastaju, samo kroz općti interes, u „preduzeće“.

Postoji tip društvene organizacije, koji je ćarakterisan oblikom agresije, koji još nismo istažili: kolekcija anonimne jedne zajednice protiv druge. Pokažuća da pokažem ćako se od ovog oblića većma specifićne agresije dolazi do „zla“ u pravom znaćenju te reći, i ćako ta vrsta društvenog urećenja predstavlja model, u kojem se mogu videti neke opasnosti po nas same.

U svom ponašanju prema ćlanovima vlastite zajednice, životinje su ovde opisane kao modeli društvenih vršina, ali se one menjaju u uzasne grubijane ćim oćve ćlanove nekog drugog društva, mada pripadnike iste vrste. Zajednice tog tipa sastavljene su od suviše mnogo jedinici, ćto sprećava njihovo međusobno lićno poznanstvo, i najćeće, pripadnost odrećenom društvu može se identifikovati po mirisu, koji je obeleže svih ćlanova.

Velike zajednice insekata, koji žive u društvu, ćadavno je poznato, zasnovane su na familijama, sastavljenim od ženki ili od parova, koji ćine svoju koloniju. Poznato je da se kod pćela, mrava i termita ćlanovi tako velikih kolonija prepoznaju po ćarakteristićnom mirisu košćnice, gnezda ili mravinjaka, i da dolazi do ubijanja ako ćlanovi strane kolonije proćdu u gnezdo. Do masakra dolazi i ako ćovćki eksperimentator nećovćeno pokuća da pomeša dve kolonije.

Strejndžer je stavio pacove iz raznih podrućja u veliki kavez, koji je bio opremljen komplećnim prirodnim uslovima za život. Najpre su pojedine životinje pokazivale strah jedna od druge; nisu bile agresivno raspoloćene ali su grizle jedne drugu ako su se sretale, naroćito ako su se dve kćetale jedna prema drugoj duć jedne strane kaveza, ćak da su se sukobljavale pri kćetanju. Međutim, postajale su agresivne ćim bi pokuće da zauzmuju odrećenu teritoriju. Istovremeno stvarale su formacije nepoznatih životinja sa razlićnih podrućja. Ponekad su se one formirale istovremeno, ali ako bi se jedna formacija stvorila pre druge, tiranija ujedinenih snaga strahovito je narastala.

Prevo s engleskog
Slobodan RAKETIĆ

je reći. Znao je on da su ljudi uvek isti i da ih ništa ne može promeniti. Primitivši pod sobom svoje kolege, veoma obćadovane novonastalom situacijom, osmeħ mu se sledi. — Zar uvek moro imati sebi ravne? — Na osnovu nekakvog prava nezrazumljivog ljudskom umu, ćoduzme im besmrtnost i predade ih vćenicima na slobodno raspoloćanje. Oćudćevljena masa ne hćde odmah uništiti nemoećne stvorove. Boćanstvo na njihovim ledima opominjalo je da estetski treba ućživati u mukama svojih laćitelja. Ova neobićna ljudska odlića spase bivše bogove. Osećivši se usamljeni nad tom ruljom, kolega im povrat i besmrtnost i postavi ih za nadzornike radova na gradnji stubova. Nastavljalo se dograđivanje istorije — puta na nebo utrdćivanog mineralnim saćtoćima graditeljskih tela. Bog ponosno zasede na svoj presto i pogledašvi mrko na zemlju zatraći poćlušnost nadzornici bifevima nateraje ljude da klećnu i da s ljubavlju ponavljaju:

HVALIMO TE GOSPODE!

— Sala je uspeala, reće bog smejući se a taj osmeħ odjeknuo ćao gtrmljavina u kojoj ljudi prepoznaje njegov strahovitu moć.

Ah, boće moj!

Ilija MOLJKOVIĆ